

Barbara Kunzmann-Müller

PROBLEMATIKA SUBJEKTA – OPĆI I KONTRASTIVNI ASPEKTI

dr. sc. Barbara Kunzmann-Müller, Berlin, prethodno priopćenje

UDK 81'367.332.6

Prilog se s aspekta primijenjene lingvistike bavim terminom subjekt. Težište je postavljeno na sintaktički utemeljenom gramatičkom subjektu, a tematizira se i podspecificiranje pojma i uvrštavanje nesintaktičkih kriterija. U opisu njegova formalnog izražavanja u prirodnim jezicima težište je stavljeno na hrvatski jezik, a uspoređeni su i primjeri iz drugih slavenskih jezika, te njemačkoga i engleskoga jezika. Posebno je razmotrena realizacija subjekta preko različitih semantičkih uloga, neizrečeni subjekti, te besubjektne rečenice.

Ključne riječi: *subjekt, gramatički subjekt, semantička uloga, neizrečeni subjekt, besubjektna rečenica, hrvatski jezik, slavenski jezici, njemački jezik, engleski jezik*

U lingvistici je uobičajena dobra i korisna praksa da se radi s rečenicama ili češće i primjerenije na tekstovima. Lingvisti se uglavnom slažu u tome da nam tekstovi pružaju prikladan okvir unutar kojeg se uspješno raspravlja o gramatičkim kategorijama, a i razmatraju se sasvim praktični gramatički problemi. Nije nimalo neobično, dapače posve je prirodno da postoji široki dijapazon raznovrsnih analiza koje se razlikuju po općoj orijentaciji, po konkretnim ciljevima ili sl. U ovom će nas prilogu sukladno našoj temi najviše zanimati oni radovi koji težište stavljaju na činjenicu da praktično u svakoj rečenici intuitivno izdvajamo po jednu jedinicu koju identificiramo kao subjekt. Za ilustraciju mogu poslužiti sljedeće rečenice:

1. *Znanstvenici raspravljaju o najnovijim lingvističkim teorijama.*
2. *Nevrijeme je izazvalo veliku prometnu nesreću.*

U odnosu na obje rečenice sigurno ćemo se brzo i bez oklijevanja složiti u tome da se imenice *znanstvenici* i *nevrijeme* određuju kao subjekti. Jezično nam iskustvo sugerira nadalje da u hrvatskom kao i u mnogim drugim jezicima takvih i sličnih primjera ima veoma mnogo, npr. u njemačkome:

3. *Die Studenten kritisieren ihre Professoren.*
4. *Die Katze klettert auf den Baum.*

Na osnovi ovakvih i sličnih podataka mogao bi se izvući izravan zaključak da je subjekt sintaktička relacija koja fungira kao točno određena veličina odnosno kategorija u gramatici. U tome treba vidjeti konačno i jedan od presudnih razloga da tradicionalna sintaksa manje-više dosljedno zastupa tezu da subjekt postoji kao lingvistički fenomen i da je najprikladnije uvrstiti ga kao rečenički član. Iz toga slijedi da se subjekt uvrštava u višu jezičnu jedinicu, tj. u rečenicu (M. Reis 1982). U tom okviru konačno valja voditi računa i o tome da u skoro svakoj rečenici nije samo sadržan subjekt, nego je i tipičan poseban sintaktički odnos prema predikatu: u navedenim primjerima prema glagolima *raspravljati* i *izazvati* odnosno *kritisieren* i *klettern*. U vezi s terminologijom bitno je reći da se u lingvistici tu ne govori o subjektu općenito, nego točnije o formalnom ili gramatičkom subjektu.

Na pitanje po čemu se formalno prepoznaje subjekt, govornici će najvjerojatnije reagirati na taj način da poistovjećuju subjekt s riječju ili sa skupom riječi u nominativu. Nema sumnje da u većini slučajeva i jezični podaci govore u korist ovakve pretpostavke. S druge strane, nije teško dokazati da iako se to morfološko rješenje zaista pokazuje veoma čestim i tipičnim, ono daleko nije jedino. Odavno je naime poznato da u službi *subjekta* mogu dolaziti i druge vrste riječi kao što su razne grupe zamjenica, nadalje poimeničeni pridjevi pa sve do prijedloga, veznika i infinitiva, a da dolaze u obzir eventualno i cijele rečenice, v.

5. *Ja lično nisam uvjerena u istinitost njegovih riječi.*
6. *Zeleni su pobijedili na izborima.*
7. *Za i protiv su prijedlozi.*
8. *Studirati znači ozbiljno bavljenje nekim znanstvenim predmetom.*
9. *Važno je da su svi obaviješteni.*

U ovom radu izostavit ćemo neke da ih tako nazovemo specifične slučajeve, na primjer konstrukcije u kojima se u poziciji subjekta nalazi skup riječi s kvantifikatorom, npr.

10. *Došlo je samo pet studenata.*
11. *Dvoje je odustalo od zajedničkog plana.*

Već smo uputili na to da se zajedno sa subjektom po pravilu spominje i predikat. Kad je naime riječ o subjektu, treba voditi računa o tome da se između njega i predikata uspostavlja neposredna veza. Štoviše, predikat se pored subjekta smatra drugim po važnosti rečeničkim članom ili, drukčije rečeno, *subjekt* i *predikat* predstavljaju glavne rečeničke članove i time stvaraju centar ili jezgru rečenice. Da su oba člana zaista u najtjesnijoj međusobnoj vezi, vidi se konačno i po tome da među njima postoji formalni uzajamni odnos sročnosti. To znači da se subjekt i predikat slažu u broju, licu i eventualno u rodu. Taj se fenomen najbolje pokazuje kada se eksplicira na primjerima iz prirodnih jezika, posebice iz jezika u kojima je taj odnos formalno veoma izdiferenciran, kao što je to slučaj u većini slavenskih pa tako i u hrvatskom jeziku. Razlike koje postoje

među jezicima, kao naprimjer između hrvatskoga i njemačkoga, dolaze do izražaja kada se usporede sljedeće rečenice:

12. *Preplašena žena nije uspjela / preplašeno dijete nije uspjelo upamtiti ni registarski broj.*
13. *Parlament je odbio / vlada je odbila prijedlog o referendumu.*
14. *Vrata su bila zatvorena.*
15. *Djeca su se igrala.*
16. *Der Vorsitzende / das Parlament / die Regierung hat den Vorschlag zur Volksbefragung abgelehnt.*
17. *Die Finanzen sprechen gegen eine großzügige Regelung*

Bez obzira na te i slične nalaze koji su na prvi pogled sasvim nesporni, ispostaviti će se kako postoji potreba ili, točnije rečeno, da je nezaobilazno da se bar ukratko osvrnemo na neke aspekte s kojima se susrećemo kad razmatramo problematiku subjekta na građi nekoliko prirodnih jezika. Suglasno s intencijama ovog priloga potruditi ćemo se ostaviti po strani užu teoretsku problematiku. Stoga je o stanju u teoriji ovdje dovoljno reći sljedeće: sasvim je očito obilje lingvističkih rasprava s jedne, a šarenilo i velika raznolikost iznesenih stavova u njima s druge strane. Prilazi tematici su krajnje različiti, nisu isključene ni krajnosti kao ta da se odustaje od samog pojma. Jednom riječju, svaki ozbiljan rad o samom pojmu subjekta odnosno pojedinim njegovim komponentama zahtijeva da se kao prvo i osnovno upoznamo s lingvističkom literaturom u cjelini. Po našem mišljenju u značajnije danas već pomalo klasične radove spadaju prilozi E. Keenana (1976), zatim radovi M. Reis (1982), D. Wunderlicha (1985) i dr.

Razlog da izostavimo osnovnu teoretsku problematiku, jednostavno je taj da je ovaj prilog zamišljen kao kontrastivna studija koja uspoređuje podatke iz ograničenog broja prirodnih i uz to u širem smislu tipološki bliskih jezika, u našem slučaju iz hrvatskoga, njemačkoga i do određene mjere engleskoga. U odnosu na teoretsku diskusiju možemo se zato ograničiti na nekoliko odabranih radova koji sa sličnom orijentacijom razmatraju podatke iz različitih prirodnih jezika.

Započet ćemo s nekoliko riječi o tome kako se shvaća subjekt u tradicionalnoj gramatici. Obično se pod subjektom podrazumijeva imenski pojam kome se pripisuje predikativni sadržaj ili predmet o kome se nešto govori. Unatoč kontroverznom mišljenju je li sam termin s tim sadržajem lingvistički uopće primjeren, uvjereni smo da je s određenim ciljevima svakako koristan, pogotovo kad se misli na manje-više primijenjeni praktičan gramatički rad. Prema tomu slijedit ćemo gramatičku tradiciju koja je kao što je poznato veoma stara, što znači da seže u vrijeme starogrčke gramatografije.

U prvom dijelu zanimat će nas neki aspekti koji su poznati prije svega iz opće-lingvističke i tipološke diskusije i zato nose općiji karakter.

Iz svega što je dosada rečeno, proizlazi da se formalni ili gramatički subjekt određuje prvenstveno na osnovi sintaktičkih kriterija. No, kad se pomnije pogledaju primjeri od (5) do (9), uočava se da razlike nisu beznačajne. Različitost je očigledno tolika da nije naodmet zapitati se nisu li razlike i u sintaksi veće od zajedničkih crta. Posve je očekivano i zato nimalo ne začuđuje da se i tu mišljenja razilaze u detaljima pogotovo kad se misli da su u poziciji subjekta pored imenica odnosno imeničkih grupa i cijele rečenice.

Jedan od problema u vezi s time na koji se valja osvrnuti malo opširnije, mogao bi se formulirati ovako: ako se u mnogim prirodnim jezicima po formi, tj. po gramatici, može izdvojiti nešto što nazivamo subjekt, onda bi se pretpostavilo da mu na drugoj razini, tj. u semantici, psihologiji ili pragmatici, odgovara također nešto što je zajedničko. Pokazuje se da odgovor na ovo pitanje nije banalan. Svodi se konačno na ključno pitanje odgovara li tradicionalnom sintaktičkom pojmu *subjekt* uopće nešto u izvjesnom smislu zajedničko izvan sintakse.

Problematika sama po sebi, tj. da nije primjereno razmatrati subjekt isključivo sa strane forme, odavno je poznata u starijoj i novijoj lingvistici. Počevši od 19. st. vodile su se brojne, čak i kontroverzne diskusije o mogućim karakteristikama subjekta koje nisu vezane uz sintaksu, a koje bi vodile promijenjenoj klasifikaciji. Izdvajamo imena kao što je K. F. Beckera i dr. koji su nadomjestili dosadašnji pojam sadržajno novim i širim pojmom što znači da su ga razvrstali u određeni broj podtipova. U namjeri da se tu postignu što adekvatniji rezultati iskušavali su se razni kriteriji. Najzanimljiviji čine nam se oni koji su vezani uz semantičku stranu. U nastavku ćemo se zato na primjerima iz hrvatskog, njemačkog i nekih drugih jezika potruditi razlagati o kojim se točno kriterijima radi i do koje mjere je rad s njima efikasan.

Kao prvo ukratko ćemo razmatrati kriterij *referencijalnost* koju neki lingvisti smatraju najbitnijom i određujućom da bi se identificirao subjekt. Uostalom, taj način karakteristike najuže se povezuje s imenima kao što je E. Keenan (1976) koji nije samo zastupao, nego i dao snažan poticaj razvoju odgovarajuće teorije. Eksplicirao ju je na primjerima kao što su:

18. *Ivo je položio ispit iz matematike.*

19. *Naš prijatelj je nedavno kupio vikendicu.*

Držimo da neće biti nesuglasja među lingvistima, a i među izvornim govornicima hrvatskog jezika u tome da imenice *Ivo* i *naš prijatelj* u navedenim rečenicama zaista referiraju na pojavnosti izvanjezičnog svijeta. No, nužan je preduvjet da u realnosti postoji osoba koja nosi ime *Ivo* odnosno da u odnosu na osobe involvirane u situaciju ima ljudi prema kojima postoje prijateljski odnosi.

Kad se međutim malo pomnije analiziraju sljedeći primjeri, odmah se uočava da ne odgovaraju naznačenom scenariju jer im nedostaje upravo to svojstvo, v. generičku i sličnu upotrebu u rečenicama kao što su (20) i (22) odnosno primjere kao (21) i (23)

20. *Postolar je obrtnik koji pravi i popravlja cipele.*

21. *U tom slučaju nitko nije bio kriv.*

22. *Junge Menschen mögen moderne Musik.*

23. *Einige sind immer dagegen.*

Dok su u rečenicama (18) i (19) imenice u nominativu kao što smo rekli referencijalne, subjektne imenice u rečenicama (20) do (23) *postolar*, *nitko* odnosno *junge Menschen* i *einige* kako se lako može pokazati, to očito nisu. Iz toga možemo zaključiti da svojstvo *referencijalnosti* nije dovoljno obuhvatno i zato je preusko da bi se njime mogao prikladno i pouzdano odrediti pojam *subjekta*.

S druge strane ima autora koji zastupaju tezu da je najvažnije inherentno svojstvo *subjekta* *agentivnost*. Drugim riječima, pretpostavlja se da je nerazdvojivo svojstveno *subjektu* da označuje pokretača radnje, kao što je vidljivo iz rečenica:

24. *Ivan piše zadaću.*

25. *Studenti se pripremaju za ispite.*

26. *Peter singt ein Lied.*

27. *Karl hat ein neues Auto gekauft.*

Izvan je svake sumnje da tu tezu potvrđuju rečenice poput navedenih. O imenicama *Ivan* i *studenti* s jedne, a *Peter* i *Karl* s druge strane može se reći da su nedvojbeno *agensi* ili pokretači radnje u izravnom smislu riječi.

Probleme stvaraju međutim konstrukcije kao što su:

28. *Njihova kuća se nalazi u velikom parku.*

29. *Ivo boravi u Londonu.*

30. *London liegt an der Themse.*

31. *Das Restaurant befindet sich am Ufer des Sees.*

Specifičnost se tih i sličnih konstrukcija sastoji u tome da glagoli *nalaziti se*, *boraviti* ili *liegen* i *sich befinden* ne dopuštaju subjekte koji u odnosu na semantiku označuju pokretača radnje. Prema tome ovakve i slične rečenice ne mogu služiti dokazivanju iznesene teze, one je naprotiv relativiziraju jer je izvan svake sumnje da subjekti iz (28) do (31) nisu agentivni.

Na upitnost poistovjećivanja subjekta s agansom ukazuje konačno i činjenica da se relativno često susrećemo s *agensom* u pasivnim rečenicama, ali bitnu razliku treba vidjeti u tome da u njima ne zauzima poziciju subjekta nego poziciju objekta:

32. *Izložba je bila otvorena od Vladinog predstavnika za kulturu.*

33. *Profesorov rođendan bio je proslavljen i od njegovih studenata.*

No, bez obzira na ove primjere pokazuje se kod velikog broja rečenica da je u ovisnosti od vrste glagola karakteristična komponenta subjekta *agentivnosti* što, kao što

smo vidjeli, opet ne isključuje postojanje slučajeva koji pokazuju upravo obrnuto. Prema tome, usprkos neslaganjima u detaljima lingvisti se uglavnom slažu da se subjektu do određene mjere može pripisati agentivnost. Veliki doprinos razvitku odgovarajuće teorije dali su već spomenuti E. Keenan (1976) i Ch. J. Fillmore.

Mislimo da nije naodmet ovom prilikom precizirati što je zapravo moguće konkretno razumijevati pod pojmom *agens*? I tu je očita kompleksnost tematike što nužno ima za posljedicu da se raspravljaju različiti stavovi, opet ovisno o koncepcij i konkretnom cilju koji pojedini autori prate. S jedne se strane *agens*, implicitno ili eksplicitno, i dalje koristi kao jedini pojam, najčešće uz posebnost da se više ne upotrebljava u strogom i uskom, nego u širem smislu. Nadalje, šire shvaćanje popraćeno je apstraktnijom interpretacijom. Novije gramatike u istom značenju ponekad koriste na primjer pojam *nosilac situacije* čime se uostalom izlazi u susret univerzalističkim intencijama.

Drugi smjer kojim se ide pokazuje se u brojnim prijedlozima da se definitivno napušta jedan, tj. općenitiji pojam, i da se nominalne fraze koje zauzimaju poziciju subjekta, po semantičkim kriterijima razvrstavaju te se na taj način izdvajaju odgovarajući podtipovi. Sudeći po dosadašnjim rezultatima takav pristup pruža veliku prednost ne samo u odnosu na deskriptivnu gramatiku pojedinih jezika, nego i na druga područja, na primjer na učenje jezika i dr.

Značajan pomak na putu ovakve specifikacije predstavlja razvoj semantički fundirane *padežne gramatike* koja je najuže povezana s imenom i lingvističkim radom Ch. Fillmore (1968). Kao središnje se opisne jedinice koriste tzv. *dubinski padeži*, kojima se karakteriziraju semantičke ili tematske relacije, tj. mjesta, uloge ili argumenti jezičnih jedinica koje im dodjeljuju pojedine vrste glagola. U službi uloge pored *agensa* dolaze na primjer *instrumentalis*, *objektiv* odnosno *pacijens* ili *tema*, *receptiv* odnosno *benefaktiv* ili *experienter* i *cilj*, *lokativ* i dr. U ovom kontekstu možemo ostaviti po strani da se broj, eventualna hijerarhija i sadržaj semantičkih padeža razlikuju u ovisnosti o varijanti teorije tako da ih je trenutno nemoguće precizno utvrditi, a kamoli nabrojiti tako da skoro sve na ovom području i dalje ostaje privremeno. Značajna je međutim činjenica da se koncept semantičkih relacija u lingvistici iako ne u svakom detalju, ipak načelno prihvaća.

Jedno od pitanja koje se u ovom kontekstu sasvim prirodno postavlja i koje će nas posebno zanimati glasi koje uloge mogu zauzeti poziciju subjekta.

Na više smo mjesta naglasili i pokazali na primjerima da je za subjekt tipična uloga pokretača radnje, tj. *agentiv*, v. primjere od (24) do (27). Karakteristika je *pacijensa* ili *objektiva* da se označuje entitet koji je nekom radnjom direktno pogođen, koji snosi posljedice neke radnje. Sintaktički je za nj tipično da u većini slučajeva ne zauzima poziciju subjekta u aktivnim nego u pasivnim rečenicama, v. primjere (32) i (33).

Znatno rjeđe se subjekt realizira kao *instrumentalis*. Najkarakterističniji slučaj je da imenice ili nominalne fraze ne označuju nešto živo, nego nekog neživog prouzrokovača radnje, v.

34. *Požar je zahvatio dijelove na sjeveru zemlje.*
35. *Voda je isprala ulicu.*
36. *Der Sturm hat ganze Dächer abgetragen.*

Češće od *instrumentalisa* nalazi se *lokativ* u poziciji subjekta. U tom slučaju imenice ili imeničke fraze u nominativu karakteriziraju mjesto gdje se odvija neka radnja, pri čemu u pitanju nije primarna, nego prenesena ili u smislu *dio* : *čjelina* metonimička upotreba, što znači da se misli na stanovnike nekog mjesta, tj. *sela*, *ulice* odnosno *Stadt* i *Berlin*. To se može lijepo pokazati na primjerima kao

37. *Pola sela je slavilo.*
38. *Cijela ulica je čitala jedan primjerak.*
39. *Die ganze Stadt war auf den Beinen.*
40. *Berlin erwartet seine Gäste.*

Kako bi se zaokružila slika, valja reći nešto o *receptivu* odnosno *benefaktivu* ili *experienteru* koji kao subjekt dolazi uz određene glagole u rečenicama kao što su:

41. *Petar pati od jakih bolova.*
42. *Ivo tuguje za starim prijateljima.*
43. *Peter freut sich über das Geschenk*
44. *Hans leidet unter der großen Hitze.*

Iz primjera jasno proizlazi da je imenica ili imenička grupa u nominativu semantički specificirana na taj način da se označuje živo biće koje nije aktivno involvirano u stanje stvari, nego pasivno, tj. kao *recipijent*.

Vraćajući se početku ovog kratkog ekskurza, mogli bismo reći da reprezentativni izbor primjera do određene granice pokazuje da na gramatičkim ili na sintaktičkim kriterijima zasnovanom subjektu očito ne odgovara neki istorodan korelat izvan sintakse.

U drugom ćemo se dijelu pozabaviti nekim specifičnim crtama ili posebnostima u vezi sa subjektom koje se odnose na veći broj jezika, tj. do određene su mjere općenitije prirode, ili su karakteristične samo za pojedine jezike.

Uvodno smo konstatali da su subjekti u pravilu imenice odnosno imeničke grupe u nominativu. Čim se međutim uključe u razmatranje sljedeći primjeri, nameće se pitanje jesmo li dovoljno precizno definirali razmatrani predmet. Na sam problem upućuju hrvatske, njemačke i engleske rečenice s dvije imenice u nominativu koje su gramatički ispravne:

45. *Marko je bio iskusan učitelj.*
46. *Hans ist Professor.*
47. *You are a slavist.*

odnosno:

48. *Profesor mi je bio kao pravi otac.*
49. *Er war wie ein Vater zu mir.*
50. *As an expert in this field I should know.*

Prvo što se mora razjasniti jest status ovih dviju grupe imenica, tj. utvrditi koje su imenice subjekti s jedne, a zatim kako uvrstiti ostale jedinice u nominativu koje to nisu. Mislimo da je odgovor na prvo pitanje što je subjekt u navedenim rečenicama manje-više jasan. Imenice *Marko*, *profesor* odnosno *Hans*, *er*, *you* i *I* zauzimaju ulogu subjekta. Preostaju riječi u nominativu kao *iskusan učitelj*, *Professor*, *slavist*, odnosno *kao pravi otac*, *wie ein Vater*, *as an expert in this field*.

Rješavajući taj problem valja obavezno uzeti u obzir da u jeziku postoje verbalni i nonverbalni predikati. Nonverbalni ili imenski predikati sastoje se iz tzv. *kopule* i *predikativa*, tj. nominalnog dijela predikata koji se ostvaruje kao imenica, pridjev ili sl. i kojim se označuje pripadnost nekoj naciji, državi, vjeroispovijesti, raznovrsnim socijalnim i sličnim skupinama. Na toj ćemo osnovi morati, izostavimo li neke specifičnije slučajeve, terminološki preciznije reći da subjektima valja smatrati nominalne fraze u rečenicama koje ostvaruju predikat u obliku glagola, a ne predikativa i kopule.

U ovom ćemo kontekstu zanemariti nešto što je inače poznato, tj. činjenicu da je u hrvatskom paralelno u toj poziciji moguća i upotreba instrumentala, v.

51. *Jedno vrijeme je bio ravnateljem instituta.*

Uostalom, slično kao u rečenicama (45) i (48) ponašaju se semikopulativni glagoli kao što su *izgledati*, *predstavljati se*, *postati*, *ostati* odnosno *raditi kao netko/nešto*, *živjeti kao netko/nešto*, *zaposliti se kao netko/nešto*.

Kada u odnosu na taj parametar proširimo broj jezika i u analizu uključimo primjerice njemački i engleski, vidi se da se jezici ne ponašaju podjednako. U odnosu na njemački treba dodati da se imenice u funkciji predikativa u već definiranom smislu, za razliku od recimo engleskog, obavezno upotrebljavaju bez člana, v. (46) i

52. *He is a teacher.*
53. *Er ist Lehrer.*

Na ovome ćemo se mjestu konačno zadržati na još jednom fenomenu, s kojim se susrećemo u hrvatskom i u nekim drugim slavenskim jezicima, v. primjere

54. *Pada kiša / mrak / snijeg.*

Kao što primjeri pokazuju, u pitanju je ograničeni broj konstrukcija koje su semantički vezane uz meteorološke pojave i koje imaju svoje paralelizme u ruskim i bugarskim rečenicama:

55. *Идѣт дождь / снег.*
56. *Вали дъжд / сняг.*

S druge strane valja s pogledom na kontrastiranje upozoriti na činjenicu da za njih ne postoje prave ekvivalentne strukture u njemačkom i engleskom, u kojima su ispravne isključivo konstrukcije tipa:

57. *Es regnet / es schneit.*

58. *It is raining / it is snowing.*

Polemiku u lingvistici izazivaju karakteristike imenica *kiša*, *mrak* i *snijeg* u hrvatskom odnosno njihovih ekvivalenata u ruskom i bugarskom. Upravo o tome vodile su se, a još se uvijek vode lingvističke rasprave pri čemu su gotovo uvijek podijeljena mišljenja i djelomično i dalje kontroverzna. U ovom kontekstu nećemo opširnije razlagati sve argumente, nego mislimo da će biti dovoljno upozoriti na ono što treba smatrati načelnim. Kada najprije pogledamo primjere, vidimo da imamo pred sobom imenice u nominativu u rečenicama s verbalnim predikatima. Prema tome, čini se da je u odnosu na subjekt u pitanju posve klasični slučaj. Suprotno tome, u novije vrijeme ima ozbiljnih pokušaja da se imenice u ovakvim rečenicama ne tretiraju kao subjekti, nego kao objekti, odnosno kao objekti posebnog tipa, kao objekti u nominativu. Raspravu o tome zapravo je otvorio D. M. Perlmutter koji zastupa mišljenje da su u pitanju tzv. neakuzativni glagoli, tj. glagoli koji ne mogu imati više od jednog argumenta, a koji ne dopuštaju otvaranje mjesta akuzativu. Na materijalu sjevernoruskih dijalekata obradio je i opisao tu tematiku američki slavist A. Timberlake.

Podsjetimo da smo subjekt uvodno uvrstili kao jedan od glavnih članova unutar rečenice. Jedan od mogućih, a i logičnih zaključaka bio bi da svaka rečenica ima subjekt ili drukčije rečeno da zapravo nema rečenica bez subjekta. Stoga ćemo u nastavku skrenuti pažnju na pitanje imaju li sve rečenice subjekte ili, drukčije rečeno, postoje li besubjektne rečenice?

Kao prvo bismo ukazali na hrvatske konstrukcije tipa:

59. *Ø dugo nismo bili na moru*

60. *Ø nisi me uopće shvatio/shvatila*

Kada se u odnosu na formu pogledaju primjeri tipa (59) i (60), može se reći da pripadaju konstrukcijama kojima nedostaje subjekt. To se posve jasno pokazuje kad ih usporedimo s jezicima, kao što je njemački, u kojima i u ovakvim rečenicama subjekt uvijek mora biti prisutan, v.

61. *Wir waren lange nicht am Meer.*

62. *Du hast mich überhaupt nicht begriffen.*

Suočeni smo s poznatom činjenicom da se subjekt u hrvatskom pod određenim okolnostima može izostaviti. Taj je fenomen poznat iz većeg broja jezika, između ostalog iz nekih drugih slavenskih jezika. S njim se susrećemo manje-više redovito u prvom i u drugom licu. Ako gramatike uopće komentiraju tu pojavu, obično se zadovoljavaju time da kao obrazloženje navode bogatu morfologiju tih jezika koja u samom glagolu jedno-

značno izražava sve gramatičke karakteristike da bi se uspješno uspostavila komunikacija. Da svojstvo izostavljanja subjekta nije univerzalno, nego vezano uz pojedine jezike pokazuju između ostalog jezici kao što je njemački gdje je subjekt obavezan, v. (61) i (62).

Poznato je iz lingvističke pa tako i iz kroatističke literature (Silić, J./ Pranjković, I., 2007 i dr.) da se izostavljanje subjekta u hrvatskom i drugim jezicima ne ograničuje na prvo ili drugo lice, nego se susreće i u trećem licu, tj. u poziciji teme, v. primjere poput:

63. *Naši novi susjedi kupili su mačku. Prije su Ø imali psa.*

64. *Pero mi je najbolji prijatelj. Doselio se Ø u Zagreb tek prije nekoliko godina i živi blizu mene. Trenutno se Ø nalazi izvan grada.*

Navedeni odgovor iz opisne gramatike ne može u potpunosti zadovoljiti jer konkretno ništa ne govori o tome jesu li rečenice kao što su (59), (60), (63) i (64) stvarno bez subjekta i time spadaju u besubjektne rečenice ili ga ipak imaju. Suvremena lingvistika zastupa mišljenje da iako na sintaktičkoj površini zaista nema subjekta, opet se ne može reći da on ne postoji. U odnosu na navedene rečenice to sasvim konkretno znači da ga imaju u tzv. dubinskoj strukturi. Drugim riječima, za rečenice (59), (60), (63) i (64) vrijedi da imaju neizrečeni ili tzv. *nevertni subjekt*. Taj se neizrečeni subjekt može pretvoriti u overtni čim se nalazi primjerice u kontrastnoj poziciji, v.

65. *Ne dolazi on, nego ona.*

66. *I mi smo došli na sastanak.*

U odnosu na upravo razmatranu karakteristiku bitno je reći da se jezici jasno razlikuju. Dok hrvatski kao i mnogi drugi slavenski jezici, a primjerice i španjolski i talijanski spada u jezike koji pod određenim okolnostima dopuštaju izostavljanje sintaktičkog subjekta, jezici kao njemački, engleski i dr. zahtijevaju da je subjekt obavezno prisutan i na površinskoj strukturi:

67. *Eir fahren in diesem Jahr ans Meer.*

68. *Peter ist mein Freund. Er wohnt in der Straße zum Bahnhof.*

69. *Peter is my friend. He lives in the street to the local station.*

70. *I saw him in town.*

Prije nego nastavimo s kontrastivnim razmatranjem, morat ćemo se još malo zadržati na njemačkom za koji, kao što je već rečeno, vrijedi da subjektno mjesto koje se u pravilu nalazi lijevo od predikata nikada ne smije ostati prazno. To vrijedi i za slučaj da je subjekt prebačen iz svog primarnog položaja u rečenici prema kraju, u tom slučaju se na mjestu gramatičkog subjekta pojavljuje semantički prazno *es*, v.

71. *Alle waren gekommen. → Es waren alle gekommen.*

72. *Alle Gäste hatten sich im Haus versammelt. → Es hatten sich alle Gäste im Haus versammelt.*

Fenomen da njemačkim i engleskim rečenicama formalno nikada ne nedostaje gramatički subjekt, pokazuje se i u sljedećim primjerima koji sadrže *es* koje je opet semantički prazno, tj. koje fungira jedino kao jedinica koja popunjava subjektno mjesto, v.

73. *Es ist kalt hier.*

74. *Es regnet / schneit.*

Sukladno rečenome na početku ovog priloga, valja reći da još nije definitivno odgovoreno na pitanje postoje li rečenice bez subjekta, tj. postoje li besubjektne rečenice?

Gramatike velikog broja prirodnih jezika pretpostavljaju da ih svakako ima, tj. da ima rečenica koje nemaju subjekt i ne mogu ga imati. Najpoznatiji je oblik tih rečenica konstrukcije s takozvanim *verba meteorologica*, tj. s glagolima koji označuju vremenske prilike:

75. *Sniježi / sjeva / smrkava se.*

76. *Es blitzt / es stürmt / es schneit.*

77. *It is raining / it is snowing.*

Primjeri pokazuju da se u hrvatskome kao i u nekim drugim slavenskim i neslavenskim jezicima ne pojavljuje subjekt niti se može pojaviti. Za razliku od tih jezika valja istaći da je posebnost njemačkog, a i engleskog jezika da je *s* *es* ili *it* doduše obavezno prisutan gramatički ili formalni subjekt, ali je taj kao što je bilo rečeno semantički prazan. U odnosu na veći broj prirodnih jezika općeprihvaćeno je lingvističko mišljenje da rečenice toga tipa zaista nemaju subjekt ili imaju tzv. *nulti subjekt*, što znači da nije prisutan ni na površinskoj, ni u dubinskoj strukturi.

Utvrđili smo da je najrašireniji oblik subjekta nominalna jedinica ili fraza u nominalivu u rečenicama bez kopule. Prema tome, besubjektne ili, da budemo sasvim precizni, rečenice bez gramatičkog subjekta jesu i ove rečenice:

78. *Zima / vruće / hladno je.*

79. *It's hot today.*

80. *Es ist heiß / kalt.*

U vezi s konstrukcijama toga tipa nije nezanimljivo da paralelno postoje rečenice s imenicama odnosno zamjenicama u dativu:

81. *Zima mi je.*

82. *Vruće nam je.*

Posve očekivano u tim rečenicama najviše nas interesiraju jedinice u dativu, u navedenim primjerima *mi* i *nam*. Interes je tim veći otkada se u lingvistici uspostavlja direktan odnos prema subjektu. U odnosu na to da smo uvodno dali prednost koncepciji da je subjekt utemeljen na sintaktičkim kriterijima, posve je jasno da *mi* i *nam* ne spadaju u subjekte. No, za razliku od toga tradicionalna gramatička literatura dativ u citiranim rečenicama često povezuje s njim ili točnije identificira ga kao subjekt, sasvim precizno

kao semantički subjekt u obliku imenice odnosno imeničke grupe ne u nominativu nego u zavisnom padežu, tj. kao posebnu vrstu subjekta. U prilog tomu govori prije svega koncept prema kojemu je K. F. Becker još 1834. g. predložio razlikovanje više tipova subjekata. Konkretno, pored gramatičkog on uvodi psihološki ili logički odnosno semantički subjekt. Ovaj je način razvrstavanja aktualan i manje-više raširen u deskriptivnoj lingvistici pa se može naći u gramatikama mnogih jezika. S druge strane, o tome ima li više tipova subjekta ili se subjekt određuje jedino po sintaktičkim kriterijima, još i danas ne postoji jedinstveno mišljenje u lingvistici. Očito je da moderna lingvistika inklinira tezi da se subjekt shvaća strogo sintaktički.

U prilog tezi da pored subjekta u nominativu ima i subjekata u kosim padežima govore uglavnom dva argumenta. Kao potvrdu da se kod dativa u konstrukcijama (81) i (82) zaista radi o subjektu, nabrajaju se karakteristike koje se smatraju obaveznim za subjekt. Značajke tog tipa ilustriraju primjeri (83) i (84)

83. *Pozdravivši se sa svima bilo mu je jasno da se ovdje više nikad neće vratiti.*

84. *To mu je bilo neprijatno u odnosu na svoje prijatelje.*

Primjer (83) pokazuje da dativ može nastupiti u konstrukcijama s priložima koji se kako je poznato normalno odnose na subjekt. Primjer (84), najzad, pokazuje da dativ u ovakvim konstrukcijama nastupa i kao antecedens zamjenicama.

Slično bi se moglo govoriti i o sljedećim primjerima:

85. *Pozlilo mu je.*

86. *Strah ga je.*

U tu skupinu valja konačno uvrstiti još i konstrukcije koje su tipične za hrvatski jezik, a koje su recimo potpuno nepoznate u njemačkom ili engleskom. Zastupljene su rečenicama tipa:

87. *Pije mi se.*

88. *Djetetu se ne jede.*

89. *Ne spava mu se.*

U pitanju su kao što primjeri pokazuju konstrukcije s određenim brojem glagola kojima se označuje psihičko odnosno fizičko stanje. Kao dodatnu karakteristiku valja napomenuti da se uvijek upotrebljavaju s formansom *se* uz imenicu odnosno zamjenicu u dativu koja ima oznaku +*živo* i pojavljuje se inicijalno, tj. što bliže početku rečenice. Naposljetku valja navesti da se redovito uspostavljaju modalizirani konteksti. Razumljivo je da će nas opet najviše zanimati dativ odnosno točnije rečeno status dativa u njima. Sukladno tomu što je utvrđeno o sintaksi, isključena je funkcija gramatičkog subjekta. S druge strane, opet se nudi rješenje na osnovi semantike koja je specificirana kao *experienter*, što znači da je netko kao neaktivan involviran u određenu situaciju.

No, ne treba izgubiti iz vida činjenicu da u lingvistici i aktualno ima brojnih pokušaja da se dokaže da dativ u navedenim konstrukcijama nije subjekt u gramatičkom smislu, već

da se radi o tzv. pseudo-subjektu. Upućujemo tu primjerice na rad M. Schoorlemmer koja obrađuje tu tematiku i argumentira je na osnovi odgovarajućih podataka iz ruskog jezika.

Naposlijetku je zanimljivo upozoriti još i na činjenicu da se konstrukcije kao (87) do (89) odlikuju time da kao opciju dopuštaju varijantu s regularnim gramatičkim subjektom, kao što su *kava* ili *kolači* u sljedećim rečenicama:

87a. *Pije mi se kava / Petru se pije kava.*

88a. *Jedu nam se kolači.*

U odnosu na parametar *opcionalitet* u određenom smislu valjalo bi razmatrati i rečenice tipa:

90. *Dosadno mi je vs. dosađujem se.*

91. *Žuri mi se vs. žurim se.*

92. *Gadi mi se vs. gadim se.*

Na kraju bismo u dvije-tri rečenice rezimirali ono što nam je bio cilj reći: ovaj je prilog zamišljen kao skromni doprinos raspravi o subjektu u prirodnom jeziku. U središte pozornosti postavljen je formalni odnosno gramatički subjekt, tj. entitet koji se u suvremenoj lingvistici određuje prvenstveno na sintaktičkim kriterijima. Na jezičnim se podacima ilustrira da mu u semantici odnosno pragmatici ne odgovara ništa što bi bilo neka vrsta pandana sintaksi. Sam prilog nadovezuje se na tradicionalno shvaćanje subjekta u opisnoj gramatici te ga ilustrira i pojašnjava na osnovi podataka iz više jezika.

Da bismo što primjerenije prikazali aktualne tendencije u lingvistici, skrenuli smo posebnu pažnju na brojne prijedloge da se u diskusiji uvažavaju i semantičke uloge, koje pojedini glagoli u okviru fraze pridaju kao argumenti, pri čemu su od posebnog interesa one uloge koje mogu zauzeti poziciju subjekta. Na prvom mjestu ili prototipična je tu uloga *agensa* ili apstraktnije rečeno moment *agentivnosti* subjekta, ali nisu isključene ni druge uloge.

Na primjerima smo uputili na neke aspekte koji se očito pojavljuju u više jezika, a i na neke posebnosti kojim se odlikuje primjerice samo hrvatski. Težište je bilo postavljeno na prisutnost vs. odsutnost subjekta u raznim tipovima rečenica odnosno na problematiku besubjektivnih rečenica. Zaključno je bila dotaknuta i tematika opravdanosti razvrstavanja subjekta izvan naznačenog okvira i izdvajanje određenog broja podvrsta.

Sasvim smo svjesni činjenice da ovaj rad u najboljem slučaju može dati opći pregled cijelokupne i kao što smo vidjeli kompleksne tematike koja zaslužuje ili, bolje rečeno, zahtijeva i dalje sustavnu analizu.

LITERATURA:

- BABBY, L. H. (1989): Subjectlessness. External Subcategorization and the Projection Principle. U: *Zbornik Matice Srpske za filologiju i lingvistiku* XXXII/2. Novi Sad. 7-40.
- BARIĆ, E. / Lončarić, M. / Malić, D. et a. (1995): *Hrvatska gramatika*. Zagreb.
- COMRIE, B. (1993): Argument Structure. U: *Syntax. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung*. ur. Jacobs, J., Stechow, A., Sternefeld, W., Vennemann, Th. 1. Berlin/New York. 905-913.
- EISENBERG, P. (1994): *Grundriss der deutschen Grammatik*. Stuttgart.
- FILLMORE, Ch. (1968): The Case for Case. U: *Universals in Linguistic Theory*. ur. Bach, E., Harms, R. New York. 1-88.
- FRANKS, S. (1990): On the Status of Null Expletives. *Lingua* 81. 1-24.
- GREWENDORF, G. / Hamm, F. / Sternefeld, W. (1989): *Sprachliches Wissen. Eine Einführung in moderne Theorien der grammatischen Beschreibung*. Frankfurt/M. *Hrvatski jezični savjetnik*. ur. Barić, E. et a. Zagreb 1999.
- KATIČIĆ, R. (1986): *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika. Nacrta za gramatiku*. Zagreb.
- KEENAN, E. L. (1976): Towards a universal definition of subject. U: *Subject and Topic*. ur. Lii, Ch. N., Thompson, S. New York. 303-333.
- KOKORINA, S. I. (1979): *O Semantičeskom Sub"ekte i osobennostjax ego vyraženija v russkom jazyke*. MGU. Moskva.
- MEL'ČUK, I. A. (1974): O sintaksičeskom nule. U: Xolodovič, A. A. (ur.) *Tipologija passivnyx konstrukcij (diatezi i zalogi)*. Leningrad. 343-361.
- PERLMUTTER, D. M. / Postal, P. (1983): Towards a Universal Characterization of Passivization. U: *Studies in Relational Grammar*. ur. Perlmutter, D. M. Chicago. 3-29.
- PETI, M. (2003): Subjektni i predikatni nominativ. U: *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*. Zagreb. 29. 211-223.
- REIS, M. (1982): Zum Subjektbegriff im Deutschen. *Satzglieder im Deutschen*. 171-211.
- SAL'NIKOW, N. (1977): Bezličnye predloženija tipa 'kryšu sorvalo vetrom'. *Russian Linguistics* 3. 271-292.
- SCHOORLEMMER, M. (1994): Dativ Subjects in Russian. U: *Annual Workshop on Formal Approaches to Slavic Linguistics. The Ann Arbor Meeting*. ur. Toma, J. 129-172.
- SILIĆ, J./ Pranjković, I. (2007): *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb.
- Sintaksa savremenoga srpskog jezika. Prosta rečenica* (2005). red. Ivić, M. Beograd.
- STANOJČIĆ, Ž. / Popović, Lj. (1994): *Gramatika srpskoga jezika*. Beograd.
- STECHOW, A. / Sternefeld, W. (1988): *Bausteine syntaktischen Wissens. Ein Lehrbuch der generativen Grammatik*. Opladen.

TIMBERLAKE, A. (1976): Subject Properties in the North Russian Passive. U: *Subject & Topic*. ur. Lii, C. N. Academic Press. 545-570.

WUNDERLICH, D. (1985): Diathesen. Über die Argumente des Verbs. U: *Linguistische Berichte* 97. 183-227.

ZNIKA, M. (2003): Atributne, apozicijske i proširačne rečenice. U: *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*. Zagreb. 29. 363-371.

ZUSAMMENFASSUNG

Barbara Kunzmann-Müller

DIE PROBLEMATIK DES SUBJEKTS – ALLGEMEINE UND KONTRASTIVE ASPEKTE

Unter dem Aspekt der angewandten Sprachwissenschaft beschäftigt sich der Beitrag mit dem Terminus Subjekt in der Linguistik. Der Schwerpunkt liegt auf dem syntaktisch basierten grammatischen Subjekt, thematisiert werden auch die Unterspezifizierung des Begriffes und die Einbeziehung nichtsyntaktischer Kriterien. Bei der Beschreibung seiner formalen Ausprägung in natürlichen Sprachen liegt der Schwerpunkt auf dem Kroatischen; zum Vergleich werden Beispiele aus anderen slavischen Sprachen, dem Deutschen und Englischen herangezogen. Erörtert wird insbesondere die Realisierung des Subjekts durch unterschiedliche semantische Rollen, diskutiert werden ebenso nichtoverte Subjekte sowie subjektlose Sätze.

Schlüsselwörter: *Begriff Subjekt, grammatische, semantische, psychologische Basierung, semantische Rollen; Agens, Overtheit vs. Nichtovertheit des Subjekts, subjektlose Sätze*

SUMMARY

Barbara Kunzmann-Müller

THE ISSUE OF SUBJECT – GENERAL AND CONTRASTIVE ASPECTS

The paper deals with the issue of subject from the perspective of applied linguistics. The focus is on the syntactically founded grammatical subject, and the sub-specification of this concept and inclusion of non-syntactic criteria is also addressed. In the description of formal approaches to the research of this phenomenon in natural languages the focus is placed on the Croatian language, but examples from other Slavic languages are also compared, as well as those from the German and English language. Special consideration is given to the realisation of the subject by means of various semantic roles, implicit subjects and subjectless clauses.

Key words: *subject, grammatical subjekt, semantic roles, implicit subjects, subjectless clauses, Croatian language, Slavic language, German language, English language*

